

Універсальні фінансові ресурси можуть використовуватися на різноманітні цілі: фінансування розширеного відтворення, покриття витрат господарської діяльності, благодійні внески.

За напрямками розподілу фінансові ресурси можна поділити на три групи:

- на поповнення фонду відшкодування – покриття витрат;
- на формування фонду споживання – розвиток матеріально-технічної бази підприємства;
- на формування фонду нагромадження – збільшення власного капіталу.

Виходячи із властивостей, притаманних фінансовим ресурсам підприємств, ми провели їх класифікацію за показниками формування та використання. Запропонована класифікація фінансових ресурсів дає змогу вибрати правильне співвідношення між власними і позиковими джерелами фінансових ресурсів, яке б сприяло зміцненню фінансового стану підприємства, та інші показники, що свідчать про наявні можливості економічного і соціального розвитку підприємства.

Подальше дослідження необхідно скерувати на детальне вивчення кожного з показників класифікації.

Література

1. **Економіка** підприємства: Структурно-логічний навч. посібник/ За ред. д-ра екон. наук, проф. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – 457 с.
2. **Економіка** підприємства. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/ За ред. А.А. Фастовець. – К.: НМЦ "Укоопосвіта", 2000. – 572 с.
3. **Кулішов В.В.** Економіка підприємства: теорія і практика: Навчальний посібник. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 216 с.
4. **Мазаракі А.А.** та ін. Економіка торговельного підприємства. Підручник для вузів. (Під ред. проф. Н.М. Ушакової) – К. "Хрещатик", 1999.
5. **Філімоненков О.С.** Фінанси підприємств: Навчальний посібник. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.

УДК 504.06: 336

Асист. В.О. Мандрик – НЛТУ України

ВІДТВОРЕННЯ ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД, МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ

Розглядається механізм фінансування відтворення порушених земель на прикладі промислово розвинутих країн. Проводиться аналіз стану фінансування цих природоохоронних заходів в Україні. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення фінансового механізму відтворення порушених земель.

Ключові слова: гірничодобувні підприємства, рекультивация, фінансування природоохоронних заходів.

Assist. V.O. Mandryk – NUFWT of Ukraine

A recreation of the violated earths is a foreign experience, mechanism of financing

The financial mechanism of post-mining lands restoration in developed nations has been considered. The state of this activities financing in Ukraine is analyzed. We propose the recommendations on high mentioned mechanism improvement in the conditions of Ukraine.

Keywords: mining industry, land reclamation, financing of nature protecting activities.

У ході зростання кількості гірничих підприємств і формування розвинутого гірничодобувного комплексу негативні регіональні зміни стану довкілля стали все більше відчутними.

Україна успадкувала значною мірою виснажені гірничодобувні регіони зі застарілим і зношеним обладнанням підприємств видобувної та переробної галузей. До таких територій із старою інфраструктурою та переважно підземним способом розробки родовищ належать Донецький і Львівсько-Волинський вугільні регіони. Що стосується екологічного становища, то воно, у більшості гірничодобувних регіонів, є критичним. Тільки у складі вугледобувних підприємств, які передані для закриття, потребують рекультивації 2344 гектари порушених земель [4].

Багатий зарубіжний досвід відтворення порушених земель та його економічного стимулювання може знайти застосування в Україні за умови його аналізу та адаптації.

Проведенню рекультиваційних робіт на порушених територіях у США сприяло прийняття ряду спеціальних законів. Першим штатом, який прийняв закон, що вимагав проведення рекультивації поверхні після завершення на ній гірничих робіт, був штат Західна Вірджинія (1939 р.), далі були Індіана (1941 р.), Пенсільванія (1945 р.), Огайо (1947 р.), Кентуккі (1954 р.) і т.д. Однак у державі не існує єдиної законодавчої системи, якої б дотримувалися всі гірничі компанії. Кожен штат розробляє свої законодавчі акти, іноді з протилежними вимогами (наприклад, стосовно необхідності розрівнювання відвалів). Федеральний закон про відтворення порушених земель гірничими роботами набрав чинності лише у 1977 р. У законі йдеться про необхідність вирівнювання поверхні, відновлення гідрологічного режиму, продуктивності ландшафтів, рослинності, здійснення контролю за станом рекультивованих ділянок до 10-ти років. Місцевими органами влади визначався план заходів стосовно проведення необхідного обсягу рекультиваційних робіт [3].

Гірничі підприємства, отримавши дозвіл адміністрації штату на право проведення гірничих робіт, здійснюють внесок (заставу) у сумі, яка може досягати \$100 000 за акр [6]. Після відпрацювання родовища, планування поверхні і рельєфу, посіву трав та посадки дерев адміністрація штату повертає гірничому підприємству 50 % внесеної суми. Перш ніж кошти (застава) повністю будуть повернені вугледобувній компанії земельна ділянка повинна пройти процедуру схвалення її стану, та залишатись стабільною впродовж кількох років. Уряд вимагає утримання частини суми принаймні 5-10 років. Інші 50 % внеску повертаються після того як інспекція штату переконається у стабільному стані земельної ділянки впродовж кількох років. У випадку, якщо гірниче підприємство не виконає своїх зобов'язань після відпрацювання родовища, внесені кошти не повертаються, нового дозволу на право проведення гірничих робіт воно не отримає, в окремих випадках керівництво підприємства може бути притягнуте до судової відповідальності [1].

У період з 1964-1971 рр. у Великобританії спостерігався швидкий розвиток робіт з рекультивації, були рекультивовані 25 % порушених земель, зареєстрованих в Англії та Уельсі, і приблизно 13 % в Шотландії. Річні розміри

рекультивованих територій були потроєні, і головним фактором, що забезпечив це потроєння, було законодавство 1966 р. Майже $\frac{3}{4}$ земель були рекультивовані за рахунок спеціальних дотацій від Міністерства навколишнього середовища, ще 9 % на кошти місцевої влади. Інші 17 % (376 га) були відновлені іншими джерелами фінансування [5].

У 1974 р. було створено Національну вугільну раду, під керівництвом якої проводяться роботи з рекультивації. Діяльність ради спрямована на вирішення ряду проблем, включаючи розміщення шахтних відвалів, підвищення якості рекультивації, моніторинг за рекультивованими ділянками протягом 5 років, а у деяких випадках 20 років [5]. У Великобританії існує практика компенсації за збиток, нанесений земній поверхні, тобто за кожен видобуток вугілля гірничі підприємства повинні сплатити відповідну суму, яка в майбутньому буде використовуватися для проведення рекультивації.

У Німеччині відновлення порушених земель передбачено законом "Про повернення господарської цінності територіям зайнятим підприємствами гірничої промисловості і шахтними відвалами". (1951 р.) та рядом інших нормативних розпоряджень. При відводі земельної ділянки для розробки родовища, гірничодобувні підприємства Німеччини вносять річну плату відповідно до Положення про сплату за землекористування. Розрахунок цієї плати визначається як різниця між відпрацьованою площею і поверненою, кожний раз за станом на кінець року – 31 грудня. Це стимулює прискорення проведення робіт з рекультивації земель, тобто чим більший розмір повернутої площі, тим меншу суму повинні заплатити гірничі підприємства [1].

Окрім цього, гірничі підприємства повинні компенсувати додаткові затрати, що пов'язані з відводом земельних площ, лісо- і сільськогосподарським організаціям. Мета такої компенсації – забезпечити рентабельність цим господарствам. Так, лісогосподарські організації отримують компенсацію на основі оцінки якості лісонасаджень. Компенсація складається з двох частин: за рубку нестиглого лісу й інші перешкоди, характер і об'єм яких визначається спеціальними договорами. При цьому компенсація гірничої промисловості за рубку нестиглого лісу перераховується в центральний фонд плати за землекористування. Робота лісогосподарських організацій ускладнюється тим, що на повернутих їм площах необхідно провести біологічну рекультивацію. Кошти на фінансування цих заходів використовуються з центрального фонду надходжень плати за землекористування [1].

Роботи з рекультивації земель в Німеччині фінансуються з двох джерел: з коштів гірничодобувних підприємств і центрального фонду надходжень плати за землекористування. Причому, якщо врахувати, що згаданий фонд утворюється з відрахувань гірничодобувних підприємств, то практично збиток, що завдається навколишньому середовищу у процесі добування вугілля, повністю фінансується винуватою стороною [1].

Як показує досвід проведення рекультивації земель у промислово розвинутих країнах, вирішення проблем рекультивації територій, порушених гірничодобувною промисловістю, повинно базуватись на відповідній нормативно-правовій базі та економічному механізмі.

На цей час в Україні головним фінансовим джерелом проведення рекультиваційних заходів є бюджетні кошти, передбачені зокрема у "Програмі закриття неперспективних вугільних шахт і розрізів".

У розвинутих країнах проблемою рекультивації територій займаються вугільні компанії, що контролюються місцевими органами влади. В Україні історично склалася ситуація, при якій вугледобувна галузь практично не охоплена приватизацією і майже цілковито перебуває у власності держави.

Що стосується нормативно-правового забезпечення проведення рекультивації, то Постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.97 № 280 "Про хід структурної перебудови вугільної промисловості" була затверджена "Програма закриття неперспективних вугільних шахт і розрізів", а також визначено природоохоронні заходи, що мають спрямовуватися на розв'язання проблем водовідливу, запобігання вибухам і викидам газу, гасіння та озеленення відвалів, проведення рекультиваційних робіт.

Постановою Верховної Ради України від 05.03.98 № 188/98-ВР затверджено "Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки." Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.99 № 31 "Про заходи щодо розв'язання еколого-гідрогеологічних проблем, які виникають внаслідок закриття гірничодобувних підприємств, шахт і розрізів" зазначається, що у процесі розроблення та реалізації проектів закриття підприємств, вугільних шахт і розрізів Міністерство вугільної промисловості України допускає порушення вимог природоохоронного законодавства та нормативної документації щодо забезпечення екологічної безпеки [4].

Фінансовий механізм, що застосовується у США, хоча і більш досконаліший з точки зору забезпечення проведення рекультиваційних робіт, але вимагатиме від підприємств значних сум на заставу ще до початку видобувних робіт. Це може різко знизити об'єм видобування вугілля та завдати збитків.

На підприємствах України доцільно було б адаптувати та запровадити фінансовий механізм проведення рекультиваційних робіт Німеччини. У нашій ситуації стимулювання прискорення проведення робіт з рекультивації на відпрацьованих землях, шляхом зменшення плати за порушені території буде найбільш дієвим.

Як показали результати перевірки використання коштів державного бюджету, передбачених Міністерству палива та енергетики України у 2001 році на розв'язання еколого-гідрогеологічних проблем, фінансування робіт становить: рекультивація земель – 63.1 млн. грн., рекультивація породних відвалів – 71.6 млн. грн., озеленення породних відвалів – 69.63 млн. грн. Рахункова палата України зробила висновок, що фінансування робіт проводилось за залишковим принципом [4]. Таким чином, частка земель, які використовувались у процесі гірничих робіт, залишається до кінця не вирішеною.

Невирішеним є питання тих земель, які вже не задіяні у процесі гірничих робіт, однак рекультиваційних заходів на них не проводилося.

Вугільна промисловість України є хронічно збитковою і не має власних ресурсів для подальшого розвитку (рівень цін на вугілля у 2002 році покryw лише 88 % від витрат), вона функціонує за рахунок масштабної державної підтримки [2].

Зважаючи на сучасний економічний стан гірничих підприємств та України взагалі вирішення проблем порушених територій у найближчому часі є складним завданням. Вихід з цієї ситуації частково полягає в тому, щоб перекласти фінансування рекультиваційних робіт з державного бюджету на вугільні підприємства, шляхом передачі їх у довгострокову оренду та/або приватизації. Основним завданням при цьому є покращення інвестиційного клімату в Україні, зокрема залучення інвестицій у вугільну галузь.

У цьому випадку з боку держави доцільно було б створити комісію при Міністерстві охорони навколишнього середовища. Комісія повинна займатися вирішенням таких питань як визначення меж рекультивованої ділянки, напрямку проведення рекультиваційних робіт, визначення необхідного обсягу проведення рекультиваційних робіт та здійснення моніторингу за рекультивованою ділянкою протягом певного часу.

Отже, задля вирішення питання відтворення порушених земель потрібно впровадити фінансовий механізм забезпечення проведення рекультивації аналогічний тому, який застосовується в Німеччині, залучити інвестиції у вугільну галузь, передати в оренду та/або провести приватизацію ряду підприємств та створити відповідну комісію при Міністерстві охорони навколишнього середовища.

Література

1. Витт М.Б. Экономические проблемы рекультивации земель. – М.: Стройиздат, 1980. – С. 102-109.
2. Пасхавер О.Й., Верховодова Л.Т., Воронкова Т.Є., Терещенко Н.В. Завершальний етап приватизації в Україні. – К.: Міленіум, 2003. – С. 59-62.
3. Пертова Е.Г., Семенова Л.А. Опыт рекультивации земель, нарушенных горнодобывающей промышленностью (на примере ряда капиталистических стран)// Рациональное природопользование и уход за ландшафтом в районах горных разработок: научные труды по охране природы. – Тарту. – 1989, вып.10. – С. 123-131.
4. Про результати перевірки використання коштів державного бюджету, передбачених Міністерству палива та енергетики України у 2001 році на розв'язання еколого-гідрогеологічних проблем. – Бюлетень Рахункової палати України, Випуск 4, 2002. – <http://www2.ac-rada.gov.ua>
5. Уоллворк К.Л. Нарушенные земли – М.: Изд-во "Прогресс", 1979. – С. 187-188.
6. Ewart E., The European Coal Industry: Hard Times for Hard Coal. – Coal Age, Sep 1, 2001.

УДК 504.06

Магістр О.А. Потай¹ – НЛТУ України

ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Формування інтегрованої системи екологічного менеджменту на промислових підприємствах – це ефективний інструмент для комплексного вирішення завдання забезпечення якості продукції, охорони довкілля, професійної безпеки виробництва і відповідальності підприємства перед суспільством та сприяння інтегруванню України у світове співтовариство.

Ключові слова: менеджмент, екологічний менеджмент, інтегрована система екологічного менеджменту, якість, довкілля.

¹ Наук. керівник: доц. Л.І. Максимів, канд. екон. наук